

БАТЬКІВСЬКІ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ЯК ФАКТОР ВРАЗЛИВОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ТРИВОЖНОГО РОЗЛАДУ: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Аврамчук Олександр Сергійович¹, Ніздрень Олександра Андріївна²

¹ Кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології, Український Католицький Університет, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8512-7817>

² Кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології, Український Католицький Університет, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9676-9698>

UDC: 159.972

АНОТАЦІЯ

Соціальний тривожний розлад є одним із найпоширеніших порушень психічного здоров'я, який бере свій початок від раннього віку й дорослому житті накладає суттєвий тягар на психосоціальне благополуччя людини. Ця стаття присвячена висвітленню патогенезу соціальної фобії з огляду батьківських моделей поведінки та емоційного реагування на дитину в процесі соціалізації. Механізми та шляхи патогенезу розглянуті в контексті аспектів біологічної вразливості, психологічних аспектів прив'язаності, моделей соціального навчання та когнітивно-поведінкових моделей. З'ясовано, що батьківські моделі поведінки, підтримання стосунку та емоційного реагування можуть бути факторами вразливості до психічної патології й соціального тривожного розладу, зокрема. Виокремлено три шляхи реалізації впливу батьківських моделей поведінки й емоційного реагування на розвиток та підтримання соціальної тривоги та формування стійкого дистресу характерного для соціальної фобії як самостійного розладу. Отримані результати дають змогу розширити підходи до надання психосоціальної допомоги особам із соціально тривожним розладом та обґрунтовують необхідність подальших емпіричних досліджень.

Ключові слова: соціальний тривожний розлад, прив'язаність, батьківські моделі поведінки, унікаюча поведінка, дисфункційні переконання.

Постановка проблеми. Тривога перед соціальною взаємодією чи спільною активністю є поширеним явищем, й надалі є актуальною як предмет наукових досліджень. Зазвичай соціальну тривогу описують як психологічний стан, коли людина відчуває дистрес через побоювання справити негативне враження та/або опинитися в незручній ситуації, коли її можуть оцінити зі сторони. Поруч із цим, низка психологів вказують на «соціальну тривожність» як загальну характеристику людського досвіду, яка спричинена інтенсивним занепокоєнням перед оцінкою з боку інших під час соціальних взаємодій (Morrison and Heimerl, 2013). Тривалий досвід пережиття психоемоційного дистресу через соці-

альну тривогу як стан чи як особистісну рису, збільшує ймовірність формування серйозних наслідків для психічного здоров'я та психологічного благополуччя особи, зокрема формує стійкі психопатологічні ознаки соціального тривожного розладу (СТР).

З формуванням клінічної картини соціальної фобії зростає й коморбідність з іншими психосоціальними проблемами, такими як депресія чи інші тривожні розлади і стани, це суттєво погіршує якість життя, впливає на підтримання стосунків у родині, з партнерами, друзями чи професійному середовищі (Manning, et al., 2017). У західних країнах (з огляду на найбільшу кількість епідеміологічних досліджень) поширеність

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Oleksandr Avramchuk, Oleksandra Nizdran

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

СТР упродовж життя коливається від 7% до 13% (Brook, & Schmidt, 2008; Stein, Lim, Roest, et al., 2017). Аналіз поширеності соціальної фобії та рівня соціальної тривоги зі значущим дистресом (з огляду на культурні, соціальні та економічні відмінності між країнами) демонструє, що переважна кількість респондентів епідеміологічних досліджень зауважують скарги, що відповідають субклінічним критеріям соціального тривожного розладу, але не вважають, що страждають від їхніх наслідків (Jefferies, Ungar, 2020). Варто зазначити, що притаманне занепокоєння перед зверненням за допомогою через соціальну стигму, страх бути відкинутим чи не зрозумілим, може суттєво впливати на результати епідеміологічних досліджень, і також зумовлює тяглість психоемоційного дистресу без належної та своєчасної допомоги (Аврамчук, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі вразливості та розвитку розладу соціальної тривоги є перспективним та важливим для дослідження, як з огляду на поширеність цієї патології, так і з огляду на тягар, який накладає розлад у підтриманні соціальних стосунків (Morán, & Olaz, 2018). Albano A. та Hayward C. (2004) згадували, що аналізуючи моделі соціальної фобії (зокрема серед молоді) варто визнавати вплив різних чинників та факторів вразливості: біологічної вразливості, стилю батьківських стосунків і виховання, досвіду взаємодії з однолітками, вплив академічних умов та/чи культури. Зокрема питання впливу батьківських моделей поведінки та емоційного реагування (включаючи моделі прив'язаності відповідно теорії J. Bowlby та M. Ainsworth) неодноразово підіймаються у фаховій літературі як фактор вразливості до проблем із психічним здоров'ям (Cozzarelli, Karafa, Collins, & Tagler, 2003). Результати досліджень вказують, що моделі прив'язаності, які супроводжуються тривогою та емоційним уникненням, пов'язані з психічними розладами, і що підвищення рівня «безпечної прив'язаності» може слугувати важливою частиною успішного лікування цих розладів (Mikulincer, & Shaver, 2012; Eun, Paksarian, He, & Merikangas, 2017). Так, у клінічних дослідженнях продемонстровано зв'язок між стилем прив'язаності та симптомами депресії й самоушкоджуючою поведінкою (Cantazaro, & Wei, 2010; Shenkman, et al., 2019), посттравматичним стресовим розладом (Ein-

Dor, et al., 2010), obsесивно-компульсивним розладом (Tibi, et al., 2019; van Leeuwen, et al., 2020), соматоформною патологією (Lin, Yang, Elliott, & Green, 2020), й обговорюються асоціації з психотичною психопатологією (Berry, Bucci, & Danquah, 2019; Read, & Gumley, 2019).

Визнається, що прив'язаність може мати «первинну генетично закріплену, мотиваційну систему, яка активізується між значущим дорослим і немовлям відразу після народження й забезпечує виживання» (Франкова, & Гаврилова, 2020). У той час як батьківські моделі поведінки можна розглядати як «засвоєні» когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії сформовані в стосунку з іншими значущими людьми, які своєю чергою переносяться в актуальні стосунки з дитиною чи стають прикладом для наслідування нею. На нашу думку, порушені моделі поведінки можуть бути описані в теорії ранніх когнітивних схем J. Young (Young, Klosko, Weishaar, 2003). Когнітивна модель демонструє як когнітивні схеми (як репрезентації життєвого досвіду) визначають афективні реакції та поведінкові стратегії індивіда, за певних обставин можуть призвести до кризи ідентичності, дезадаптивних механізмів захисту, дисоційованих емоцій, дезадаптивних переконань і поведінки (Pellerone, et al., 2017). Дослідження в моделях когнітивної теорії психічного здоров'я зазначають, що дезадаптивні когнітивні схеми залишаються «прихованими», не здійснюючи негативного впливу на поведінку людини, поки контекст, який підтримує схему, спрацьовує. У той час, як посилення дистресу чи неможливість регуляції в типовий для схеми спосіб призводить до непродуктивного сприйняття й опрацювання інформації, і зумовлює відповідне йому реагування, у тому числі в підтриманні прив'язаності зі значущими особами. Результати дослідження Bosmans G., Braet C. та Van Vlierberghe L. (2009) вказують на зв'язок між тривожним стилем прив'язаності та психопатологією, який опосередковується дисфункційними схемами, як усвідомленням щодо відмови і відключення та іншу спрямованість, поруч із цим уникаючий стиль прив'язаності опосередковуються пізнання щодо відмови та відключення (Bosmans, Braet, & Van Vlierberghe, 2009).

Дослідження зв'язку між стилем виховання (включно з аспектами прив'язаності та батьківських моделей поведінки) не є новою темою, водночас ця тема не полишається бути актуальною й потребує узагальнень та комплексного аналізу (Lieb, et al., 2000; Festa, & Ginsburg, 2011; Morrison, & Heimberg, 2013). Саме тому, дослідження патогенезу соціального тривожного розладу з огляду моделі «вразливостей» (теоретичне припущення, яке визнає циклічний (нелінійний) та комплексний вплив різних чинників та факторів вразливості на формування психічної патології; авторська модель, яка розробляється в межах наукової теми докторського дослідження) шляхом вивчення важливості факторів батьківського стосунку (тобто вплив батьківської тривоги, відчуження та надмірного контролю) зумовлює мету нашої статті.

Актуальне дослідження ставить за мету теоретичне обґрунтування ролі батьківських моделей поведінки та стилю прив'язаності в патогенезі соціального тривожного розладу як модифікуючих факторів.

Завдання дослідження: здійснити теоретичний аналіз наукових джерел із запропонованої проблеми; узагальнити моделі чи шляхи впливу батьківських моделей поведінки та стилю прив'язаності на формування соціального тривожного розладу.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань здійснено пошук попередніх досліджень за допомогою сервісів PubMed, APA PsycInfo, Web-of-Science та Research Gate. Для нашого огляду було використано наступні критерії: дослідження опубліковані після 2010 року; дослідження стосувалися зв'язку стилю прив'язаності та/чи батьківських моделей поведінки та соціальної тривоги чи соціального тривожного розладу зокрема; дослідження стосувалися ролі впливу батьківської поведінки як моделі для наслідування у патогенезі соціальної фобії.

Пошук здійснювався за допомогою наступних ключових слів у назвах, анотаціях та основному тексті з використанням стандарту «Структуризації ключових слів MeSH»: «social anxiety disorder» OR «social anxiety» AND «parenting style» OR «attachment». Також були застосовані коригування на синоніми «соціальний тривожний розлад» як «соціальна фобія» й «соціофобія». Пошук здійснювався англійською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи запропоновану тематику варто зазначити, що в патогенезі СТР важливу роль відіграє фактор біологічної вразливості, зокрема як схильність до вегетативного перезбудження, поведінкової інгібіції, ефективною емоційною регуляції тощо (Аврамчук, 2022). Ретроспективні дослідження вказують, що особи із соціальною фобією проявляли схильність до надмірної збудливості, страху (збентеження) та відсторонення від різних ситуацій, особливо нових або інтерактивних ситуацій ще з раннього дитинства. Усе більше з'являється досліджень, які зосереджуються на вивченні взаємодії генетичної схильності (пов'язаної з поліморфізмом окситоцину, якому відводиться одна з важливих ролей у підтриманні дитячо-батьківських стосунків та соціальної афіліції) та навколишнього середовища як провідника різних форм психопатології, включно з СТР. Так відмічено, що підлітки, які відчували стосовно себе високий психологічний контроль або низьку підтримку автономії зі сторони батьків демонстрували найвищий рівень соціальної тривожності та залученість нейронних мереж, у яких основним нейромедіатором був окситоцин (Olofsdotter, S., et al, 2018; Efe, Özbey, Erdem, & Hatipoğlu, 2020).

У дослідженні спільного впливу сімейної (генетичної) вразливості та вразливості дитини до біологічного стресу на розвиток соціальної фобії в дітей, Nelemans S.A. та колеги виявили значну взаємодію між соціальною тривогою батьків і реактивністю дитини на кортизол у прогнозуванні соціальної тривожності дитини з часом (Nelemans, S.A., et al., 2019). Як зазначають автори наявність досвіду соціальної тривоги в батьків та її прояви в процесі виховання в поєднанні з підвищеною реактивністю на кортизол передбачало високий рівень соціальної тривожності дитини, водночас показники залишалися клінічно значущими впродовж тривалого часу (дослідження тривало близько 3-х років). У схожому дослідженні Poole K.L. та колеги виявили, що рівень реактивності дитини до соціального стресу також зумовлений наявністю у (принаймні одного з батьків) психіатричного анамнезу та лікування з приводу стійкого депресивного розладу, проявів шизофренічного спектра і тривожних розладів (Poole, K.L., et al., 2018). Відмічено, що серед дітей таких батьків були

статистично вища розповсюдженість клінічно значущих ознак СТР. Схожі висновки зустрічаються й в інших епідеміологічних дослідженнях, які не пов'язані з нейробиологічними факторами схильності (Mohammadi, M. R., et al., 2019).

Враховуючи, що особливості темпераменту в ранньому віці більш помітні, можна зауважити, що стосунків із батьками, які можуть бути не менш тривожними (реактивними), бути схильними до поведінкової інгібіції чи уникнення емоційного досвіду, може призвести до нестійкої (незахищеної) прив'язаності дитини й батьків. Поруч із цим брак батьківського досвіду, власна збентеженість перед новим досвідом, особливості догляду за дитиною, яка метушлива, чіпляється, боїться і вимагає соціального «нерозвинutoго» контакту, може сприяти активації дисфункційних припущень та когнітивних схем, що впливатиме на подальші моделі батьківської поведінки. Відмічено, що вищий рівень батьківської тривожності, відчуження та надмірного контролю були пов'язані з вищими рівнями соціальної тривожності серед молоді, поруч із цим ключовими предикторами проявів соціальної тривоги на думку «стороннього спостерігача» (дослідника) були батьківська тривога та «підтвердження» з боку однолітків тригера як загрозливого, і відповідної стратегії реагування (Festa, & Ginsburg, 2011). Авторитарний стиль виховання (високий рівень контролю над поведінкою та низький рівень теплоти/чуйності) асоціювався з підвищеним чутливістю до тривоги, зокрема із соціальним субфактором (Timpano, Carbonella, Keough, Abramowitz, & Schmidt, 2015). Чутливість до соціальної загрози в дітей із поведінковими та емоційними порушеннями характерними для соціальної фобії, проявляється через більшу соціальну стриманість та поведінкову інгібіцію на нові стосунки чи соціальні активності (LoBue, & Pérez-Edgar, 2014). Згадана поведінкова й емоційна інгібіція, на противагу страху незнайомих людей (характерного для дитячих років), є стабільною стратегією емоційного та поведінкового реагування. Розвиток поведінкової інгібіції пов'язують із ранніми переживаннями травматичних ситуацій та подій, у тому числі пов'язаних із батьківською опікою (Lewis-Morrarty, Degnan, Chronis-Tuscano, et al., 2015; Ryan, & Ollendick, 2018). Відмічено, що ненадійна прив'язаність і поведінкова інгібіція

взаємно посилюють дистрес через інтерналізацію цього проблемного досвіду. Як згадується в дослідженні І. Франкової та О. Гаврилової (2020): «Негативний ранній досвід формує в подальшому відчуття втрати зв'язків із найближчим оточенням, сприяє формуванню самотності, схильності до соціальної ізоляції та саморуйнівної поведінки. Унікаючий стиль прив'язаності надалі проявляється в екстерналізації (агресивні прояви), а також інтерналізації (соціальна тривога, психосоматичні скарги), проблемах із поведінкою протягом дитинства та юнацтва». Надмірний психологічний (жорсткий) контроль із боку батьків позитивно асоціюється з інтерналізацією проблем, що знаходять свій прояв у симптомах, пов'язаних із тривогою, депресією та суїцидальними думками підлітків (Gorostiaga, Aliri, Balluerka, Lameirinhas, 2019; Lorence, Hidalgo, Pérez-Padilla, Menéndez, 2019).

Попри критику ретроспективних досліджень, ще минулого століття в наукових дослідженнях згадувалося про вплив батьківських моделей виховання на ризик розвитку соціальної фобії, зокрема ізоляції (обмеження) дитини від соціальної діяльності; надмірне наголошування на негативній оцінці зі сторони інших та тривожному очікуванні цієї оцінки; труднощі в комунікації всередині родини, зокрема певні сімейні «традиції» уникнення соціальних ситуацій як захисного ритуалу; надмірна опіка та невідповідна до ситуацій протекція з браком теплоти та турботи, а часом неприйняття автономності дитини.

Засвоєння первинного досвіду соціального стосунку спостерігаючи за батьками чи у взаємодії з ними, дає змогу підкріплювати або спростовувати уявлення про себе та світ навколо, зокрема досліджуючи його межі, автономність у них та безпеку. Тому засвоєння через моделювання батьківської поведінки та емоційного реагування, також сприятиме імплементації невдалих батьківських стратегій розв'язання проблем. Наприклад, спроби батьків опанувати власну тривогу через посилення контролю (засудження поведінки чи емоцій дітей на людях та невідповідна емоційна стриманість) або ритуалізацію системи покарань і швидкого задоволення (включно зі зловживанням ПАР). У дослідженнях вказується, що надмірний контроль із боку батьків та неприйняття автономії дитини, зменшує її спромож-

ність самостійно досліджувати й вивчати нові навички, тим самим, сприяє тривожності в ситуаціях усвідомленого страху (Ghazwani, Khalil, & Ahmed, 2016).

Згідно з наявними даними, вплив батьківських моделей виховання на розвиток СТР опосередковується індивідуальними факторами, як самооцінка або спроможність до емоційного опанування (регуляції). Дослідження Gómez-Ortiz O. та колег (2019) підтвердили зв'язок опосередкований негативною самооцінкою та стратегіями емоційної регуляції (зокрема через «придушення» емоцій: «emotional suppression») між батьківськими практиками виховання та вираженістю соціальної тривожності. Автори зазначили, що «відсутність» проявів прив'язаності в спілкуванні, обмежене сприяння автономії дитини, відсутність почуття гумору та прагнення контролю (обмежень як у фізичному, так і психологічному аспектах) зі сторони батьків чи опікунів найбільше сприяють розвитку соціальної тривоги. Пояснюючи механізм впливу вказується як загадані аспекти стосунку стимулюють порушене сприйняття себе та заохочують до використання неефективних стратегій емоційної регуляції, як емоційне «придушення». Поруч із цим висловлюється думка, що саме низька самооцінка, як прояв когнітивних викривлень щодо власної самоцінності засвоєних у досвіді взаємодії зі значущими особами, має більш тісний зв'язок із соціальною тривогою та сприяє страху негативної оцінки (Gómez-Ortiz, Romera, Jiménez-Castillejo, Ortega-Ruiz, García-López, 2019).

Несприятливий соціальний досвід у взаємодії з біологічними та психологічними вразливостями, підсилюватиме вирішення соціальних ситуацій шляхом уникнення, відсторонення, постійних скарг чи конфліктів, або втечі у хворобливі симптоми. У такий спосіб, зменшення можливостей для формування ефективних соціальних навичок шляхом належного зворотного зв'язку, який ми здобуваємо під час стосунку з іншими, сприятиме зростанню тривожності, невпевненості в собі, гальмуванню просоціальної поведінки та уникнення інших можливостей і ресурсів.

Батьки чи опікуни можуть неусвідомлено посилювати поведінку, що асоціюється із соціальною тривогою своїх дітей через схвалення, співчуття або маніпуляції з проханням уникнути негативних наслідків соці-

лізації («катастрофізація майбутнього» як когнітивний фільтр). У батьківсько-дитячих стосунках такі непродуктивні моделі поведінки чи мислення знаходячи схвалення («позитивного підкріплення»), спонукають дитину сприймати соціальні (оціночні) ситуації, як небезпечні, загрозливі, непередбачувані та неконтрольовані, а поведінку, емоції та відчуття як належні. Теорії афективного навчання припускають, що ранній досвід сприяє емоційним розладам, впливаючи на розвиток упереджень обробки негативних емоційних стимулів: так діти, які зазнали у фізичного чи емоційного кривдження піддаються більшому впливу зі сторони батьківських упереджень і схильні формувати такий самий тип упередженості (Gulley, Oppenheimer, & Hankin, 2014). Gulley, L. D. та колеги (2014) вказують, що зв'язок між авторитарним стилем виховання (включно з нехтуванням та негативним афектом) та соціальною тривогою молоді, опосередкований упередженням «уваги». Іншими словами вибірково фіксуванням на певних аспектах ситуації чи події, а у випадку заданого дослідження на виразах обличчя у загальній вибірці спільноти. Відповідно ці моделі потім будуть переноситися й на стосунки з однолітками, і навіть за наявності незначного дистресу чи очікування потенційної негативної оцінки призводитиме до уникнення чи втечі. У такому циклі нейробіологічні фактори вразливості перетинаються із сімейними факторами, і згодом перетинається з негативним досвідом стосунку з однолітками.

«Звичка» уникати емоційного дискомфорту або брак соціального ресурсу, з часом обмежуватиме залученість особи до усвідомленої когнітивної й емоційної обробки інформації про актуальну подію чи людей у ній, перешкоджатиме застосуванню корисних стратегій опанування тривогою та зміцнюватиме відповідні помилкові переконання та когнітивні викривлення. Згадана стратегія може здаватися звичною і зручною (оскільки тимчасово приносить полегшення або підкріплює глибинні переконання про власну неспроможність/«гіршість»), тому сприятиме замиканню патологічного циклу, підсилюючи біологічні та психологічні вразливості.

Ще одна стратегія батьківської поведінки, яку варто розглянути — це покарання за прояви автономії чи спроби власних соціальних можливостей. Особливо,

це проявляється в ситуаціях, коли дитина чи підліток, намагається перевірити різні стратегії й зазнає «поразки» через некомпетентні рішення чи недостатні соціальні навички (Beltzer, Adams, Beling, & Teachman, 2019). У такий спосіб, не маючи соціального досвіду чи знань, поруч із недостатнім розвитком критичного мислення, вчинки дитини можуть мати негативні, соціально неприйнятні чи, часом, травматичні наслідки. Покарання зі сторони батьків/опікунів чи громади (як соціально значущого батьківського образу) підсилуватиме «травматичний досвід» ситуації. Переважна більшість людей із соціальною фобією повідомляють про травматичний соціальний досвід, включно з булінгом чи дискримінацією (Carleton, Peluso, Collimore, Asmundson, 2011; McMillan, Sareen, Asmundson, 2014; McMillan, Asmundson, 2016; McMillan, Asmundson, Sareen, 2017; Kvedaraite, Zelviene, Elklit, Kazlauskas, 2020; Bjornsson, Hardarson, Valdimarsdottir, et al., 2020). Ghazwani, J. Y. та колеги (2016) вказують на чіткий зв'язок соціальної фобії та вираженості симптомів із жорстокою поведінкою з боку батьків (як фізичним, так і емоційним тиском), гнівом, критикою (особливо на публіці) і меншою емоційною теплотою. У наукових дослідженнях згадується, що невербальні прояви тривоги та страху, збуджена поведінка, «крики страждання» поруч із критикою та несхваленням (знеціненням) зі сторони дорослих, які піклуються про дітей, вказують на потенційно небезпеку дитячої поведінки чи ситуації, але водночас ускладнюють зусилля дитини самостійно впоратися з наслідками чи адаптуватися до них. Надалі перебування в стані очікування «небезпеки» від спроб до самостійності чи автономії в прийнятті рішень (особливо за умов постійного психологічного тиску: соціальна стигма, постійна критика й апеляція до попередніх невдалих спроб, знеособлення та знецінення тощо), негативні переконання та емоції спричинені травматичним соціальним досвідом сприяють надмірній стурбованості соціальною оцінкою та соціальному уникненню. Згаданий механізм також впливатиме на можливості молодої людини справлятися із соромом та гнівом, що може призвести до уникнення емоційного досвіду й порушення регуляції агресії, особливо в підлітковому віці під час спілкування з однолітками. Це посилюватиме зміцнення травматичного досвіду й може реалізува-

тись у ризикованій поведінці (включно зі спробами помсти та пасивної агресії), за наслідки, якої вона нестиме покарання, і тим самим стверджуючи дезадаптивні переконання як істинні «правила» щодо себе та світу навколо. Так перебуваючи тривалий час у посттравматичному гіперзбудженні, дратівливості, тривозі очікування «катастрофічних» наслідків (включно з очікуванням бути оціненою негативно чи завдати дискомфорту тим хто поруч через своє збентеження або інші емоційні реакції), і використовуючи унікаючу поведінку як перманентний спосіб емоційної регуляції, посилюється зв'язок між соціальною тривогою та вразливістю до формування комплексного посттравматичного розладу (Avramchuk, Plevachuk, Suvalo, 2022). Керована дисфункційними правилами поведінка з часом може поширюватися на інші соціальні контексти, посилюючи тягар соціальної фобії.

Висновки і перспективи. Узагальнюючи опрацьований матеріал ми виокремили три основні аспекти (шляхи), які демонструють зв'язок та вплив батьківських моделей поведінки (включно з особливостями прив'язаності) у патогенезі соціальної тривоги та соціальної фобії зокрема.

Перший шлях реалізується в емоційному та поведінковому реагуванні батьків та особливості темпераменту дитини, включно з вразливістю емоційної регуляції. Відповідно до цього механізму реагуючи на тривожні сигнали батьків у стосунку з дитиною, вона має ризик формувати схильність до поведінкової інгібіції чи уникнення емоційного досвіду, що своєю чергою може призвести до нестійкої (незахищеної, тривожно-унікаючої) прив'язаності дитини й батьків. Такий механізм підсилення спільних вразливостей, сприятиме укріпленню дисфункційних переконань усіх учасників взаємодії, інтерналізації проблем та зміцненню стратегій на запобігання, у тому числі негативної соціальної оцінки.

Наступний шлях полягає в засвоєнні батьківських моделей емоційного реагування та поведінки в контексті соціального навчання. Під час реалізації цього шляху посередниками є негативна (низька) самооцінка дитини, унікаючі стратегії емоційної регуляції та контролюючий (авторитарний) стиль опіки зі сторони значущих осіб як раціоналізована захисна стратегія. За

такої стратегії посилюються переконання дитини щодо власної неспроможності долати життєві соціальні виклики, що сприймаються як небезпечні, неконтрольовані чи несуть ризик відкинення. Поруч із цим зміцнюються неефективні стратегії й упередження, сформовані на основі батьківських моделей, щодо контролю над собою й життєвою ситуацією з постійним тривожним очікуванням неминучої «катастрофи» та обмеження можливостей для їхнього спростування.

Третій шлях робить акцент на ролі соціального покарання чи іншого соціального травматичного досвіду (критик, знецінення, дискримінації) у стосунку з батьками, опікунами чи громадою як моделі батьківського образу. Так, при соціальному тривожному розладі стають помітними гіпочутливість до соціальної винагороди й гіперчутливість до соціального покарання. Перебування в стані очікування «небезпеки» від спроб до самостійності чи автономії в прийнятті рішень, негативні переконання (базовані на попередньому неуспішному соціальному досвіді) та емоції спричинені травматичним соціальним досвідом сприяють надмірній стурбованості соціальною оцінкою та соціальному уникненню як захисної стратегії. З часом уникаючі стратегії декомпенсуються в сталий дистрес, який зміцнює дисфункційні когнітивні моделі сприйняття себе й життєвої ситуації, погіршує соціальну ефективність та підсилює страх відкинення через осуд чи знецінення.

Пропонований аналіз не вичерпує всіх аспектів піднятої проблематики, однак отримані під час огляду узагальнення можуть сприяти розширенню розуміння патогенезу соціального тривожного розладу, а відповідно можуть бути корисними під час розроблення консультативних та психотерапевтичних програм. Також подальші наукові дослідження орієнтовані на збір та аналіз емпіричних даних, сприятимуть науково-обґрунтованим рішенням, щодо імплементації фахових рекомендацій чи програм психосоціальної підтримки людей із соціальною фобією в практичну діяльність.

References :

Vos, J., & van Rijn, B. (2021) The Evidence-Based Conceptual Model of Transactional Analysis: A Focused Review of the Research

Literature. *Transactional Analysis Journal*, 51(2), 160-201. <https://10.1080/03621537.2021.1904364>

Zhadan, I. (2017). Empiryczne doslidzhennia osoblyvostei hromadianskoj ta natsionalnoi samoidentyfiktsii molodi: bazovi poniattia ta pokaznyky [Empirical study of the peculiarities of civic and national self-identification of youth: basic concepts and indicators]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, 39, 60–68 (in Ukrainian)

Morrison, A. S., & Heimberg, R. G. (2013). Social Anxiety and Social Anxiety Disorder. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9(1), 249–274. doi:10.1146/annurev-clinpsy-050212-185631

Manning, R. P. C., Dickson, J. M., Palmier-Claus, J., Cunliffe, A., & Taylor, P. J. (2017). A systematic review of adult attachment and social anxiety. *Journal of Affective Disorders*, 211, 44–59. doi:10.1016/j.jad.2016.12.020

Brook, C. A., & Schmidt, L. A. (2008). Social anxiety disorder: a review of environmental risk factors. *Neuropsychiatric disease and treatment*, 4(1), 123–143. <https://doi.org/10.2147/ndt.s1799>

Stein, D. J., Lim, C. C., Roest, A. M., et al. (2017). The cross-national epidemiology of social anxiety disorder: Data from the world mental health survey initiative. *BMC Medicine*, 15, 143. doi:10.1186/s12916-017-0889-2

Jefferies, P., & Ungar, M. (2020). Social anxiety in young people: A prevalence study in seven countries. *PLOS ONE*, 15(9), e0239133. doi:10.1371/journal.pone.0239133

Аврамчук О. (2022) Роль інтроверсії, поведінкової інгібіції та сором'язливості у патогенезі соціального тривожного розладу огляд літератури. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*, 1: 84-93. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-1-11> [Avramchuk O. (2022) Rol Introversiyi, povedinkovoyi ingibitsiyi ta sorom'yazlivosti u patogenezi sotsialnogo trivozhnogo rozladu ogyad literaturi. *Naukoviy visnik HDU. Seriya Psihologichni nauky*, 1: 84-93. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2022-1-11>]

Morán, V. E., & Olaz, F. O. (2018). A review of the main explanatory models of social anxiety. In F. d. L. Osório & M. F. Donadon (Eds.), *Social anxiety disorder: Recognition, diagnosis and management* (pp. 1–27)

Albano, A. M., & Hayward, C. (2004). Social anxiety disorder. In T. H. Ollendick & J. S. March (Eds.), *Phobic and anxiety disorders in children and adolescents: A clinician's guide to effective psychosocial and pharmacological interventions* (pp. 198–235). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/psych/9780195135947.003.0008>

Cozzarelli, C., Karafa, J. A., Collins, N. L., & Tagler, M. J. (2003). Stability and change in adult attachment styles: Associations with personal vulnerabilities, life events, and global construals

- of self and others. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22(3), 315–346. <https://doi.org/10.1521/jscp.22.3.315.22888>
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2012). An attachment perspective on psychopathology. *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 11(1), 11–15. <https://doi.org/10.1016/j.wpsyc.2012.01.003>
- Eun, J. D., Paksarian, D., He, J.-P., & Merikangas, K. R. (2017). Parenting style and mental disorders in a nationally representative sample of US adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 53(1), 11–20. doi:10.1007/s00127-017-1435-4
- Cantazaro, A., & Wei, M. (2010). Adult attachment, dependence, self-criticism, and depressive symptoms: a test of a mediational model. *Journal of personality*, 78(4), 1135–1162. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00645.x>;
- Shenkman, G., Pardo Aviv, L., Hain, D., Goren, O., Shapira, S., Nakash, O., ... Berant, E. (2019). The moderation of attachment in the association between depressive symptoms and self-harm among a clinical sample. *Journal of Mental Health*, 1–8. doi:10.1080/09638237.2019.1630723
- Ein-Dor, T., Doron, G., Solomon, Z., Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2010). Together in pain: attachment-related dyadic processes and posttraumatic stress disorder. *Journal of counseling psychology*, 57(3), 317–327. <https://doi.org/10.1037/a0019500>
- Tibi, L., van Oppen, P., van Balkom, A. J. L. M., Eikelenboom, M., Emmelkamp, P. M. G., & Anholt, G. E. (2019). Predictors of treatment outcome in OCD: An interpersonal perspective. *Journal of Anxiety Disorders*, 68, Article 102153. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2019.102153>
- van Leeuwen, W. A., van Wingen, G. A., Luyten, P., Denys, D., & van Marle, H. J. F. (2020). Attachment in OCD: A meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 70, Article 102187. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102187>
- Lin, H.-C., Yang, Y., Elliott, L., & Green, E. (2020). Individual differences in attachment anxiety shape the association between adverse childhood experiences and adult somatic symptoms. *Child Abuse & Neglect*, 101, 104325. doi:10.1016/j.chiabu.2019.104325
- Berry, K., Bucci, S., & Danquah, A. N. (Eds.). (2019). Attachment theory and psychosis: Current perspectives and future directions;
- Read, J., & Gumley, A. (2019). Can attachment theory help explain the relationship between childhood adversity and psychosis?. In *Telling Stories?* (pp. 51-94). Routledge.
- Франкова, І., & Гаврилова, О. (2020). Стиль прив'язаності як детермінанта вибору романтичного партнера. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 4(4), e0404218. <https://doi.org/10.26766/pmgp.v4i4.218> [Frankova, I., Gavrilova, O. (2020) Attachment style as a determinant of romantic partner choice. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, 4(4), e0404218. <https://doi.org/10.26766/pmgp.v4i4.218>]
- Young JE, Klosko JS, Weishaar M. *Schema Therapy: A practitioner's Guide*. New York: Guilford Press; 2003
- Pellerone, M., Iacolino, C., Mannino, G., Formica, I., & Zabbara, S. M. (2017). The influence of parenting on maladaptive cognitive schema: a cross-sectional research on a group of adults. *Psychology research and behavior management*, 10, 47–58. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S117371>
- Bosmans, G., Braet, C., & Van Vlierberghe, L. (2009). Attachment and symptoms of psychopathology: early maladaptive schemas as a cognitive link? *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 17(5), 374–385. doi:10.1002/cpp.667
- Lieb R, Wittchen H-U, Hofler M, Fuetsch M, Martina S, Murray B, Merikangas KR (2000) Parental psychopathology, parenting styles, and the risk of social phobia in offspring: a prospective-longitudinal community study. *Arch Gen Psychiatry* 57:859–866. doi:10.1001/archpsyc.57.9.85914
- Festa, C. C., & Ginsburg, G. S. (2011). Parental and Peer Predictors of Social Anxiety in Youth. *Child Psychiatry & Human Development*, 42(3), 291–306. doi:10.1007/s10578-011-0215-8
- Olofsdotter, S., Åslund, C., Furmark, T., Comasco, E., & Nilsson, K. W. (2018). Differential susceptibility effects of oxytocin gene (OXT) polymorphisms and perceived parenting on social anxiety among adolescents. *Development and psychopathology*, 30(2), 449–459. <https://doi.org/10.1017/S0954579417000967>;
- Efe, Y. S., Özbey, H., Erdem, E., & Hatipoğlu, N. (2020). A comparison of emotional eating, social anxiety and parental attitude among adolescents with obesity and healthy: A case-control study. *Archives of psychiatric nursing*, 34(6), 557–562. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2020.09.007>
- Nelemans, S. A., van Assche, E., Bijttebier, P., Colpin, H., van Leeuwen, K., Verschueren, K., Claes, S., van den Noortgate, W., & Goossens, L. (2019). Parenting Interacts with Oxytocin Polymorphisms to Predict Adolescent Social Anxiety Symptom Development: A Novel Polygenic Approach. *Journal of abnormal child psychology*, 47(7), 1107–1120. <https://doi.org/10.1007/s10802-018-0432-8>
- Poole, K.L., Van Lieshout, R.J., McHolm, A.E. et al. Trajectories of Social Anxiety in Children: Influence of Child Cortisol Reactivity and Parental Social Anxiety. *J Abnorm Child Psychol* 46, 1309–1319 (2018). <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0385-3>
- Mohammadi, M. R., Salehi, M., Khaleghi, A., Hooshyari, Z., Mostafavi, S. A., Ahmadi, N., ... Amanat, M. (2019). Social Anxiety Disorder among Children and Adolescents: A Nationwide Survey of Prevalence, Socio-demographic Characteristics, Risk Factors and Co-morbidities. *Journal of Affective Disorders*. doi:10.1016/j.jad.2019.12.015
- Timpano, K. R., Carbonella, J. Y., Keough, M. E., Abramowitz, J., & Schmidt, N. B. (2015). Anxiety Sensitivity: An Examination of

- the Relationship With Authoritarian, Authoritative, and Permissive Parental Styles. *Journal of cognitive psychotherapy*, 29(2), 95–105. <https://doi.org/10.1891/0889-8391.29.2.95>
- Ryan, S. M., & Ollendick, T. H. (2018). The Interaction Between Child Behavioral Inhibition and Parenting Behaviors: Effects on Internalizing and Externalizing Symptomology. *Clinical child and family psychology review*, 21(3), 320–339. <https://doi.org/10.1007/s10567-018-0254-9>
- LoBue, V., & Pérez-Edgar, K. (2014). Sensitivity to social and non-social threats in temperamentally shy children at-risk for anxiety. *Developmental Science*, 17, 239-247
- Lewis-Morrarty, E., Degnan, K.A., Chronis-Tuscano, A., Pine, D.S., Henderson, H.A. and Fox, N.A. (2015), Infant Attachment Security and Early Childhood Behavioral Inhibition Interact to Predict Adolescent Social Anxiety Symptoms. *Child Dev*, 86: 598-613. <https://doi.org/10.1111/cdev.12336>
- Франкова, І., & Гаврилова, О. (2020). Стиль прив'язаності як детермінанта вибору романтичного партнера. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 4(4), e0404218. <https://doi.org/10.26766/pmgp.v4i4.218>
- Grostiaga A, Aliri J, Balluerka N, Lameirinhas J. Parenting Styles and Internalizing Symptoms in Adolescence: A Systematic Literature Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019; 16(17):3192. <https://doi.org/10.3390/ijerph16173192>
- Lorence B, Hidalgo V, Pérez-Padilla J, Menéndez S. The Role of Parenting Styles on Behavior Problem Profiles of Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019; 16(15):2767. <https://doi.org/10.3390/ijerph16152767>
- Ghazwani, J. Y., Khalil, S. N., & Ahmed, R. A. (2016). Social anxiety disorder in Saudi adolescent boys: Prevalence, subtypes, and parenting style as a risk factor. *Journal of family & community medicine*, 23(1), 25–31. <https://doi.org/10.4103/2230-8229.172226>
- Gómez-Ortiz, O., Romera, E. M., Jiménez-Castillejo, R., Ortega-Ruiz, R., & García-López, L. J. (2019). Parenting practices and adolescent social anxiety: A direct or indirect relationship? *International Journal of Clinical and Health Psychology*. doi:10.1016/j.ijchp.2019.04.001
- Gulley, L. D., Oppenheimer, C. W., & Hankin, B. L. (2014). Associations among negative parenting, attention bias to anger, and social anxiety among youth. *Developmental Psychology*, 50(2), 577–585. <https://doi.org/10.1037/a0033624>
- McMillan, K. A., Sareen, J., & Asmundson, G. J. G. (2014). Social Anxiety Disorder Is Associated With PTSD Symptom Presentation: An Exploratory Study Within A Nationally Representative Sample. *Journal of Traumatic Stress*, 27(5), 602–609. doi:10.1002/jts.21952
- McMillan, K. A., & Asmundson, G. J. G. (2016). PTSD, social anxiety disorder, and trauma: An examination of the influence of trauma type on comorbidity using a nationally representative sample. *Psychiatry Research*, 246, 561–567. doi:10.1016/j.psychres.2016.10.03
- McMillan, K. A., Asmundson, G. J. G., & Sareen, J. (2017). Comorbid PTSD and Social Anxiety Disorder. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 205(9), 732–737. doi:10.1097/nmd.0000000000000704
- Kvedaraite, M., Zelviene, P., Elklit, A., & Kazlauskas, E. (2019). The Role of Traumatic Experiences and Posttraumatic Stress on Social Anxiety in a Youth Sample in Lithuania. *Psychiatric Quarterly*, 91(1), 103–112. doi:10.1007/s11126-019-09684-7
- Carleton, R. N., Peluso, D. L., Collimore, K. C., & Asmundson, G. J. G. (2011). Social anxiety and posttraumatic stress symptoms: The impact of distressing social events. *Journal of Anxiety Disorders*, 25(1), 49–57. doi:10.1016/j.janxdis.2010.08.002
- Bjornsson, A. S., Hardarson, J. P., Valdimarsdottir, A. G., Guðmundsdottir, K., Tryggvadottir, A., Thorarindottir, K., ... Thorisdottir, A. S. (2020). Social trauma and its association with post-traumatic stress disorder and social anxiety disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 102228. doi:10.1016/j.janxdis.2020.102228
- Avramchuk, O., Plevachuk, O., & Suvalo, O. (2022). Social avoidance as a pathogenetic link between social anxiety disorder and post-traumatic experience: the review. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*, 66(1). <https://doi.org/10.25040/ntsh2022.01.10>

Аврамчук Олександр Сергійович

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології,
Український Католицький Університет, м. Львів (Україна)

Ніздрань Олександра Андріївна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри клінічної психології,
Український Католицький Університет, м. Львів (Україна)

**БАТЬКІВСЬКІ МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ЯК ФАКТОР
ВРАЗЛИВОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ТРИВОЖНОГО
РОЗЛАДУ: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ**

АНОТАЦІЯ

Тривожні стани, які асоціюються зі соціальною взаємодією й досягають значущого дискомфорту, обмежуючи соціальне функціонування, розглядаються у контексті соціального тривожного розладу (соціальної фобії). Даний розлад є одним з найпоширеніших порушень психічного здоров'я тривожного спектру й характеризується початком у ранньому віці. З огляду на поширеність даного розладу та попередній аналіз етіопатогенетичних механізмів, було поставлено за мету провести узагальнюючий (системний) аналіз наукових даних присвячених висвітленню патогенезу соціальної фобії з огляду батьківських моделей поведінки та емоційного реагування на дитину у процесі соціалізації. Результати емпіричних досліджень використаних під час теоретичного аналізу проблеми розглядали патогенез соціальної тривоги та соціальної фобії в контексті нейробіологічної вразливості, психологічних аспектів прив'язаності, моделей соціального навчання та когнітивно-поведінкових моделей. З'ясовано, що батьківські моделі поведінки, підтримки стосунку та емоційного реагування можуть виступати факторами вразливості до психічної патології й соціального тривожного розладу зокрема. Виокремлено три шляхи реалізації впливу батьківських моделей поведінки й емоційного реагування на розвиток та підтримання соціальної тривоги і формування стійкого дистресу характерного для соціальної фобії як самостійного розладу. Перший розглядає взаємну вразливість емоційного реагування на тривожні сигнали батьків у стосунку з дитиною, що підсилює схильність до поведінкової інгібіції чи уникнення емоційного досвіду дитини під час соціальної взаємодії. Другий шлях розглядає соціальну фобію як результат засвоєння батьківських моделей емоційного реагування та поведінки у контексті соціального навчання опосеред-

кованого низькою самооцінкою дитини, уникаючими стратегіями емоційної регуляції та контролюючим стилем опіки як захисною стратегією зі сторони значущих осіб. Третя модель розглядає вплив соціального покарання чи іншого соціального травматичного досвіду у стосунку з батьками, опікунами чи громадою (як моделі батьківського образу). За такої стратегії стан надмірної пильності до соціальної оцінки та уникаючи стратегії поведінки приносять тимчасове полегшення захищаючи від ретравматизації під час «покарання», але зміцнюють дисфункційні когнітивні й поведінкові моделі, що погіршують соціальну ефективність та підсилюють страх відкинення через осуд чи знецінення у довгостроковій перспективі.

Отримані результати дозволяють розширити концептуальної моделі патогенезу соціальної фобії, що сприятимуть наданню психосоціальної допомоги та обґрунтовують необхідність подальших емпіричних досліджень.

Ключові слова: соціальний тривожний розлад, прив'язаність, батьківські моделі поведінки, уникаюча поведінка, дисфункційні переконання

Oleksandr Avramchuk

PhD in Psychological Sciences,
associate professor of the Clinical Psychology Department,
Ukrainian Catholic University, Lviv (Ukraine)

Oleksandra Nizdran

PhD in Psychological Sciences,
associate professor of the Clinical Psychology Department,
Ukrainian Catholic University, Lviv (Ukraine)

**PARENTAL MODELS OF BEHAVIOR AS A
FACTOR OF VULNERABILITY TO SOCIAL
ANXIETY DISORDER:
A LITERATURE REVIEW**

ABSTRACT

Individuals characterize a social anxiety disorder by individuals to fear social situations in which they anticipate negative evaluations. The impact of social anxiety, as one of the widespread mental health disorders, characterize by onset at an early age and affecting functioning in various domains of life and general wellbeing. The aim of the article was to conduct a review of scientific data devoted to parental behavior patterns and emotional response to the

child in the process of socialization on the pathogenesis of social phobia. It was found that the results of empirical studies considered the pathogenesis of social anxiety and social phobia in the context of neurobiological vulnerability, psychological aspects of attachment, social learning models, and cognitive-behavioral models. The analysis of recent research points out that parental styles, relationship support, and emotional response can be factors of vulnerability to mental pathology and social anxiety disorder.

Summing up, three paths of were realizing the influence of parental models of behavior on the development of persistent distress due to social phobia as an independent disorder are distinguished. The first considers the mutual vulnerability of the emotional response to parents' anxiety signals in the relationship with the child, which increases the tendency to behavioral inhibition or avoidance of the child's emotional experience during social interaction. The second path considers social phobia as the result of social learning parental patterns of emotional response and behavior. These links mediated by the child's low self-esteem, avoidant strategies and controlling parenting style as a protective strategy on the part of significant others. The third model considers the impact of social punishment or other socially traumatic experiences in the relationship with parents or the community (as models of parental image). According to such a strategy, a state of hypervigilance to social evaluation and avoiding behavior strategies bring temporary relief against retraumatization due to "punishment." These strategies reinforce dysfunctional cognitive and behavioral patterns that impair social efficacy and strengthen the fear of rejection through condemnation or devaluation in the long term.

The obtained results will make it possible to expand the conceptual model of the pathogenesis of social phobia, which will contribute to the provision of psychosocial assistance and substantiate the need for further empirical research.

Key words: social anxiety disorder, attachment, parenting styles, avoidant behavior, dysfunctional beliefs.

How to cite (як цитувати):

Avramchuk, O., & Nizdran, O. (2022). PARENTAL MODELS OF BEHAVIOR AS A FACTOR OF VULNERABILITY TO SOCIAL ANXIETY DISORDER: A LITERATURE REVIEW. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 8(2), 63-73. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.6> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 15.01.2022

Дата рекомендації до друку: 10.02.2022

Дата оприлюднення: 02.02.2022